

Fördjupad utvärdering visar vägen till Giftfri miljö

Den första fördjupade utvärderingen av miljö kvalitetsmålet Giftfri miljö gjordes 2003. Den kan ge verksamhetsutövare och andra en vägledning om vilka frågor som blir aktuella i kemikaliepolitiken de kommande åren. Den kan också bidra till att ge perspektiv på vilka frivilliga insatser som är viktiga när det gäller att göra varor och kemiska produkter säkrare att hantera.

I den fördjupade utvärderingen lämnar Kemikalieinspektionen förslag till vilka miljöpolitiska åtgärder Sverige behöver vidta för att nå målet Giftfri miljö. De viktigaste förslagen har Miljömålsrådet i februari 2004 lämnat till regeringen som ska lägga fram en samlad miljöproposition till Riksdagen år 2005. Den fördjupade utvärdering pekar också ut områden där det behövs frivilliga insatser i näringsliv eller av konsumenter. Kemikalieproblemen är gränsöverskridande och kräver regler och åtgärder på internationell nivå. Därför gäller de flesta miljöpolitiska förslagen

EU-nivån och den globala nivån. De rör samtidigt i hög grad verksamhet i Sverige.

I den fördjupade utvärderingen har Kemikalieinspektionen följt upp vad som görs för att nå Giftfri miljö och har bedömt om nuvarande åtgärder och styrmedel är tillräckliga. Mot den bakgrunden har Kemikalieinspektionen förslagit nya insatser eller skärpningar av regler, där det behövs.

Denna skrift sammanfattar kortfattad innehållet i den fördjupade utvärderingen.

Samtidigt ger den en bild av det aktuella läget när det gäller de gifter som omger oss.

Kemikalieinspektionen, som är ansvarig myndighet för Giftfri miljö, ska verka för att målet nås och gör även årliga uppföljningar av Giftfri miljö som rapporteras till Regeringen och Riksdagen. Riksdagen beslutade år 1999 om 15 miljö kvalitetsmål, däribland Giftfri miljö. År 2001 preciserade Riksdagen dessa med delmål och ställde krav på uppföljning och fördjupad utvärdering på miljömåls-ansvariga myndigheter.

Giftfri miljö och Begränsad klimatpåverkan är de två miljömål som är svårast att nå. Svårigheterna att nå målet Giftfri miljö beror främst på den diffusa spridningen av gifter från varor och byggnader, på att giftiga ämnen även i fortsättningen kommer att bildas oavsiktligt och på att långlivade ämnen som redan finns spridda i miljön länge kommer att finnas kvar.

Förslag för att nå Giftfri miljö

I den fördjupade utvärderingen lämnar Kemikalieinspektionen förslag till vilka miljöpolitiska åtgärder Sverige behöver vidta för att nå målet Giftfri miljö. Några av de viktigaste förslagen är:

- Giftfri miljö behöver bli mer känt av allmänheten och vara mer vägledande för verksamhetsutövarnas miljöarbete.

- Det är angeläget att verksamhetsutövarna och andra aktörer i Sverige aktivt arbetar för en riskminskning och, i avvaktan på bindande regler i EU, identifierar ämnen med särskilt farliga egenskaper och substituerar dessa. Myndigheterna bör stötta detta arbete genom att tillhandahålla verktyg såsom PRIO, EKV-verktyget, m.m.

- Regeringen bör verka för att försiktighetsprincipen och produktvalsprincipen kommer till uttryck i EU:s nya kemikalieregler (REACH) samt att verksamhetsutövarnas ansvar tydliggörs i dessa. Tillståndsprövningarna bör bli tidsbegränsade och även omfatta hormonstörande och kraftigt allergiframkallande ämnen. Tillstånds-

prövningarna måste ge ett kraftfullt skydd för hälsa och miljö.

- Regeringen bör inom REACH driva att alla ämnen registreras senast år 2010 och att kunskapskraven är tillräckligt omfattande.

- Utbildningsinsatser behövs för att öka riskbedömningskompetensen när de nya kemikaliereglerna införs inom EU.

- Regeringen bör genom en utredning visa hur ett informationssystem för kemiska ämnen i varor bäst kan utformas på EU-nivå. I förhandlingarna om REACH bör regeringen driva att information om farliga ämnen förmedlas så långt som möjligt i användar-kedjan och att varor märks, om farliga ämnen med tillstånd ingår.

- Det av Jordbruksverket och Kemikalieinspektionen föreslagna handlingsprogrammet för användning av bekämpningsmedel i jordbruket och trädgårdsnäringen bör snarast fastställas av Regeringen.

- Regeringen och Kemikalieinspektionen bör verka för att den globala kemikaliestrategin bidrar till att uppfylla Giftfri miljö med delmål.

- Naturvårdsverket har i en rapport till regeringen 2003 föreslagit revidering av delmål 6 samt förslag till strategier, styrmedel och åtgärder för efterbehandlingsarbetet med förorenade områden.

Förslagen är mer utvecklade i den Fördjupade utvärderingen. Dessutom ges förslag om forskning, information och miljöövervakning.

Den fördjupade utvärderingen finns i pdf-format på [www.kemi.se/Giftfri miljö](http://www.kemi.se/Giftfri%20miljo)

Att nå målet Giftfri miljö

Sverige ska ha en giftfri miljö år 2020. Men det blir svårt att nå målet. Allra svårast är det att komma åt alla de föroreningar som redan är spridda i miljön. Det blir även en stor utmaning att minska tillförseln av farliga ämnen till samhället. Utmaningen ligger i att få fram kunskap om de farliga ämnenas egenskaper, att skapa regler för användningen och att förhindra att de ställer till skada.

Giftfri miljö innebär att: "Miljön ska vara fri från ämnen och metaller som skapats i eller utvunnits av samhället och som kan hota människors hälsa eller den biologiska mångfalden".

Sedan andra världskriget har produktionen av kemiska ämnen i världen ökat från 7 miljoner ton till 400 miljoner ton. Ämnena ingår i över 60 000 olika kemiska produkter bara i Sverige. Dessa används inom industri, jord- och skogsbruk och av enskilda människor. Även andra varor, allt i från textilier till elektronik, innehåller kemiska ämnen.

Kemikalierna har bidragit till samhällets utveckling och blivit en del av vårt ökade välstånd. Men kemikalierna orsakar också skador på miljön och på människors hälsa därför att de ibland hamnar på fel plats, ibland används på fel sätt eller därför att man inte alltid känner till deras skadeverkan och bieffekter.

Trots den ökade användningen har i bl.a. Sverige utsläppen av kemiska ämnen minskat från stora punktkällor, såsom industrier och avloppssystem. Diffusa och låga men vitt spridda utsläpp från byggnadsmaterial och andra varor, jord- och skogsbruk, förbränning och förslitning är svårare att överblicka och tar lång tid att åtgärda.

Sedan länge förbjudna ämnen

Många av de farliga ämnen som har hamnat i naturen härstammar från produkter som sedan länge är förbjudna att använda eller där bruket har minskat. Så är det bland annat med många bekämpningsmedel (DDT), metaller (bly i bensin) och vissa flamskyddsmedel.

Miljöövervakningen speglar hur snabbt eller långsamt vissa ämnen från gamla utsläpp minskar i naturen. Men Naturvårdsverket letar också nya ämnen som misstänks förekomma och som kan skada hälsa och miljö. Antalet ämnen som kan mätas begränsas dock av både

tekniska och ekonomiska möjligheter. Sedan år 2000 har mätningar gjorts av ett 30-tal ämnesgrupper och ett flertal av dessa har återfunnits i naturen.

Stora resurser krävs

Kunskapen om ett ämnes farlighet bygger normalt på laboratorietester, men även på forskning som inriktas på att fastställa orsakerna till redan uppkomna skador. Det krävs mycket arbete och resurser innan man kan säga om och hur ett ämne är farligt. Om alla kemiska ämnen som används vore grundligt testade, och om hanteringen anpassades därefter, så skulle man sannolikt kunna undvika de flesta hälso- och miljöriskerna.

Men testmetoderna har brister och ger ingen garanti för att alla farliga egenskaper upptäcks. Och endast en liten del av de ämnen som används har testats tillfredsställande.

Giftfri miljö är ett av våra 15 nationella miljökvalitetsmål. Det övergripande målet, "Generationsmålet", är att Sverige ska ha en giftfri miljö år 2020. Kemikalieinspektionen har som statlig myndighet ansvar för att målet

nås, eller att vi åtminstone kommer så nära som möjligt.

Internationella regler får större genomslag

Arbetet för en giftfri miljö sker i Sverige, inom EU och globalt. Framför allt blir ansträngningarna och framstegen inom EU allt viktigare. Dels får internationella regler mycket större genomslag, dels tillåts medlemsländernas regler inte att avvika från flertalet av de gemensamma EU-reglerna. Inget EU-land kan gå före på egen hand men inget land får heller halka efter. Sveriges utgångspunkt är därför att driva på och försöka skärpa reglerna inom EU.

EU:s nya kemikalierregler (REACH – Registration, Evaluation and Authorisation of Chemicals) ska utformas, antas och införas inom de närmaste åren. Hur reglerna slutligen formuleras och hur de kommer att tillämpas i praktiken blir avgörande för hur snabbt vi i Sverige kommer att kunna närma oss målet Giftfri miljö.

Egna initiativ för framåt / viktiga

Men enbart lagar och regler räcker inte för att nå målet. Enskilda människor kan därtill anpassa sitt konsumtionsmönster och sin livsstil, och företag kan gå före och ta egna initiativ. Och myndigheterna kan informera, utveckla regler och riktlinjer och se till att reglerna följs.

Det kommer att bli svårt att nå miljökvalitetsmålet Giftfri miljö till år 2020. Men arbetet är i full gång och om alla gör sitt bästa kan vi nå långt.

Det nationella miljö kvalitetsmålet

Giftfri miljö

Miljön skall vara fri från ämnen och metaller som skapats i eller utvunnits av samhället och som kan hota människors hälsa eller den biologiska mångfalden.

Delmål 1 – Kunskap om kemiska ämnens hälso- och miljöegenskaper

Senast år 2010 skall det finnas uppgifter om egenskaperna hos alla avsiktligt framställda eller utvunna kemiska ämnen som hanteras på marknaden.

För ämnen som hanteras i högre volymer och för övriga ämnen som t ex efter inledande översiktliga tester bedöms som särskilt farliga skall uppgifter om egenskaperna finnas tillgängliga tidigare än 2010. Samma krav på uppgifter skall då gälla för såväl nya som existerande ämnen.

Senast år 2020 skall det även så långs som möjligt finnas uppgifter om egenskaperna hos alla oavsiktligt framställda och utvunna kemiska ämnen.

Delmål 2 – Hälso- och miljöinformation om varor

Senast år 2010 skall varor vara försedda med hälso- och miljöinformation om de farliga ämnen som ingår.

Delmål 3 – Utfasning av särskilt farliga ämnen

Nyproducerade varor ska så långt det är möjligt vara fria från:

- cancerframkallande (cancerogena), arvs-massepåverkande (mutagena) och fortplantningsstörande (reprotoxiska) ämnen senast år 2007 om varorna är avsedda att användas på ett sådant sätt att de kommer ut i kretsloppet,
- nya organiska ämnen som är långlivade (persistenta) och bioackumulerande, så snart som möjligt, dock senast år 2005,
- övriga organiska ämnen som är mycket långlivade och mycket bioackumulerande senast år 2010,
- övriga organiska ämnen som är långlivade och bioackumulerande senast år 2015,

- kvicksilver senast år 2003 samt kadmium och bly senast år 2010.

Dessa ämnen ska inte heller användas i produktionsprocesser om inte företaget kan visa att hälsa och miljö inte kan komma till skada.

Redan befintliga varor, som innehåller ämnen med ovanstående egenskaper eller kvicksilver, kadmium samt bly, ska hanteras på ett sådant sätt att ämnena inte läcker ut i miljön.

Delmålet avser ämnen som människan framställt eller utvunnit från naturen. Delmålet avser även ämnen som ger upphov till ämnen med ovanstående egenskaper, inklusive dem som bildats oavsiktligt.

Delmål 4 – Fortlöpande minskning av hälso- och miljöriskerna med kemikalier

Hälso- och miljöriskerna vid framställning och användning av kemiska ämnen skall minska fortlöpande fram till 2010 enligt indikatorer och nyckeltal som skall fastställas av berörda myndigheter.

Under samma tid skall förekomsten och användningen av kemiska ämnen som försvårar återvinning av material minska.

Delmålet avser ämnen som inte omfattas av delmål 3

Delmål 5 – Riktvärden för miljö kvalitet

För minst 100 utvalda kemiska ämnen, som inte omfattas av delmål 3, ska det senast år 2010 finnas riktvärden fastlagda av berörda myndigheter. Riktvärdena ska ange vilka halter som får förekomma i miljön eller vilka halter människor högst får utsättas (exponeras) för. Syftet är att riktvärdena på sikt ska fastställas som miljö kvalitetsnormer.

Delmål 6 – Sanering av förorenade områden

Förorenade områden skall vara identifierade och för minst 100 av de områden som är mest prioriterade med avseende på riskerna för människors hälsa och miljön skall arbetet med sanering och efterbehandling ha påbörjats senast år 2005. Minst 50 av de områden där arbete påbörjats skall dessutom vara åtgärdade.

(Riksdagen beslutade om miljö kvalitetsmålen år 1999 och om delmålen år 2001. Kemikalieinspektionen har i den fördjupade utvärderingen föreslagit ändringar i delmål 1, 3 och 5. Riksdagen väntas ta ställning till ändringar år 2005.)

Att mäta framgång

För att mäta framgången med miljö målen behövs bra indikatorer. En indikator kan utgå ifrån ett ämne som förekommer i miljön t.ex. halterna av långlivade organiska ämnen i modersmjölk och därigenom spegla tillståndet och utvecklingen.

Förutsättningen för att kunna använda en indikator är att det finns tillförlitliga källor till fortlöpande dataunderlag. Man måste kunna mäta på samma sätt och ha tillgång till det man mäter på under många år.

Kemikalieinspektionen har föreslagit en rad indikatorer som ska användas för uppföljning och utvärdering av miljö kvalitetsmålet Giftfri miljö samt fyra av delmålen.

Kemikalieinspektionens förslag 2003 till indikatorer för uppföljning av miljö kvalitetsmålet Giftfri miljö och delmål 1, 2, 3 och 4. (MÖ = miljöövervakning)

Indikatorförslag	Datakälla
Miljö kvalitetsmålet Giftfri miljö	
Halter och antal ämnen av kemiska bekämpningsmedel i ytvatten (och grundvatten) som överstiger 0,1 mg/l. Halter av långlivade organiska ämnen i modersmjölk. Dioxinhalt i fet fisk jämfört med satta gränsvärden. Kvicksilverhalt i insjöfisk. Halten kvicksilver, bly och kadmium i slam. Halter av vissa kemiska ämnen i slam från reningsverk.	Nationell MÖ Nationell MÖ Nationell MÖ Nationell & regional MÖ Reningsverk, nationell och regional MÖ
Delmål 1 – Kunskap om kemiska ämnens miljö- och hälsoegenskaper	
Antal och andel ämnen inom EU med minimidata om egenskaper.	Kommande databas inom EU
Delmål 2 – Miljö- och hälsoinformation om varor	
Andel säkerhetsdatablad som leder till anmärkningar, av det totala antalet säkerhetsdatablad som granskats. Antalet produktgrupper som har någon form av system för information om kemikalieinnehåll, delat med totala antalet utvalda produktgrupper.	Inspektionsverksamheten på Kemikalieinspektionen Kemikalieinspektionen
Delmål 3 – Utfasning av särskilt farliga ämnen	
Mängd CMR-ämnen i produkter anmälda till produktregistret fördelat på bransch. Mängd identifierade PB-ämnen i produkter anmälda till produktregistret fördelat på bransch.	Produktregistret på Kemikalieinspektionen Produktregistret på Kemikalieinspektionen
Delmål 4 – Riskminskning	
Riskindikator för växtskyddsmedel Kvantitet/antal konsumenttillgängliga allergiframkallande ämnen i allergiframkallande kemiska produkter delat med total kvantitet/antal konsumenttillgängliga produkter. Antal förfrågningar till Giftinformationscentralen som leder till att läkarbesök rekommenderas. Mängden klassificerade hälso- och miljöfarliga kemiska produkter som Sverige tillverkar och importerar per person. Antal årligt anmälda kemiskt betingade arbetssjukdomar och arbetsolyckor.	Bekämpningsmedelsavdelningen på Kemikalieinspektionen Produktregistret på Kemikalieinspektionen Giftinformationscentralen Produktregistret på Kemikalieinspektionen Arbetsmiljöverket (Yrkesregistret och ISA)

Färdiga indikatorer kommer att publiceras på www.miljomal.nu

Delmål 1

Kunskap om kemiska ämnens hälso- och miljöegenskaper

Hur farliga är kemiska ämnen?

De flesta kemiska ämnen är ännu inte testade i önskvärd omfattning med avseende på sina egenskaper. Det saknas kunskaper både om ämnenas farlighet och om hur de används. Därför kan man heller inte fullt ut begränsa riskerna för att ämnena ska ge upphov till skadliga effekter.

Att öka kunskaperna om alla kemiska ämnen är därför det första delmålet. För att nå kunskapsmålet måste ansvaret för tester och för att ta fram information om kemiska ämnen läggas på dem som tillverkar och använder kemikalierna.

Kunskapsmålet innebär att det måste finnas uppgifter om egenskaperna hos alla ”avsiktligt framställda eller utvunna kemiska ämnen” senast år 2010. För särskilt farliga ämnen och för ämnen som hanteras i stora volymer ska dessa uppgifter finnas tillgängliga tidigare än 2010.

Utgångspunkten är att man måste ha kunskaper innan man kan angripa många av de problem som behöver åtgärdas för att nå Giftfri miljö.

Inte ens för alla av de mest använda kemikalierna finns det idag tillräcklig kunskap för att göra en tillfredsställande riskbedömning. Av de drygt 100 000 allmänkemikalier som anses finnas på marknaden inom EU sedan före 1981 hanteras 2 500 ämnen i större volymer än 1 000 ton per år. Av dessa högvolymsämnen har 141 ämnen prioriterats för att genomgå en omfattande riskbedömning. I december 2003 hade medlemsstaternas myndigheter tagit fram underlag för riskbedömningar för 114 av dessa 141 ämnen. Det återstår alltså mycket att göra för att få kunskap om alla ämnen på marknaden.

Krav på riskbedömning

För nya allmänkemikalier som tillkommit efter 1981 finns krav på riskbedömning innan ämnena släpps ut på marknaden.

För bekämpningsmedel och för läkemedel ställs särskilda krav på beskrivning av ämnens effekter och egenskaper innan de kan godkännas för att släppas ut på marknaden. Även här finns dock fortfarande kunskapsluckor, för

läkemedel t.ex. när det gäller miljöeffekter.

Utöver de avsiktligt framställda kemikalierna finns en rad kemiska ämnen som bildas oavsiktligt, till exempel vid förbränning eller andra kemiska processer. Sådana ämnen kommer inte att omfattas av registreringskraven i EU:s kommande regler. Vissa av dessa ämnen är uppmärksammade i ett antal internationella konventioner. Målet att det ska finnas tillräcklig kunskap om dessa ämnen år 2020 kommer dock sannolikt att bli svårt att uppnå.

EU:s regler avgörande

Flera internationella fora arbetar med att samla och dokumentera kunskap om kemikalier. Avgörande för framtiden blir dock hur EU:s kommande kemikalieregler (REACH) kommer att utformas, och där blir industrins ansvar en nyckelfråga. Förväntningarna på EU:s regler är stora och Sverige driver på för att höja kraven. Tillverkarna av kemikalierna måste ta ansvar för att det finns kunskap och information om varje ämnes hälso- och miljöeffekter. Användarna av kemikalierna måste i sin tur ta ansvar för att produkterna används på ett säkert sätt. Användarna kan i vissa fall också behöva komplettera tillverkarnas tester.

Om detta genomförs, om de kemiska ämnen som används är grundligt testade och hanteringen anpassas efter testresultat och kunskaper, då kan sannolikt de flesta kemiska hälso- och miljörisker undvikas.

Delmål 2

Hälsa- och miljöinformation om varor

Finns det farliga ämnen i varor?

En mycket stor del av alla kemiska produkter och andra varor som innehåller kemiska ämnen handlas internationellt. Ämnen används i varor som vidareförädlas och passerar många mellanhänder. Det kan vara svårt att följa dessa långa hanteringskedjor och att kartlägga innehåll och beståndsdelar i varorna.

För att minska ämnernas skadeverkningar på människor och miljö måste varorna och produkterna vara väl märkta och innehållet av farliga ämnen vara beskrivet.

Ett kemiskt ämne kan vara råvara i en komponent som i sin tur ingår som en liten del i en större och sammansatt slutprodukt. Hanteringskedjan kan vara mycket lång och bestå av flera led: producenten av råvaran, tillverkaren av den kemiska produkten, tillverkaren av den färdiga varan, olika transportföretag, exportören, importören, grossisten, detaljisten, användaren och slutligen avfalls- och återvinningsföretaget.

Idag finns ingen fungerande internationell modell för att följa kemiska ämnen som ingår i till exempel datorer, kläder, möbler eller andra varor som inte är kemiska produkter.

Sveriges mål är att informationen om varors innehåll av kemiska ämnen ska förmedlas vidare så långt det är möjligt i hanteringskedjorna. För att nå delmålet "Hälsa- och miljöinformation om varor" måste Sverige agera internationellt. Framgångsrika förhandlingar kräver bra och konkret underlag och därför bör regeringen låta utreda hur ett informationssystem för varor bäst kan utformas på EU-nivå.

Regler för kemiska produkter finns

För varor som är kemiska produkter finns sedan ganska länge EU-regler för märkning av förpackningar och för informationsblad om säkerheten vid hantering.

Det finns dessutom en internationell överenskommelse om klassificering, information och märkning av kemiska produkter. FN rekommenderar sina medlemsländer att tillämpa överenskommelsen från senast år 2008.

För att skapa överblick i floran av kemikalier och den utbredda användningen behövs ett väl utvecklat register över hur kemiska ämnen används. Kemikalieinspektionens produktregister ger god överblick över ämnen i kemiska produkter som används i Sverige.

EU:s kommande kemikalier regler i REACH kommer sannolikt att inkludera/omfatta en internationell central databas med information om kemiska ämnens användningsområden.

Frivilliga system värdefulla

För det stora flertalet varor, de som inte klassas som kemiska produkter, förväntas inga stora konkreta internationella framsteg den närmaste tiden. En viss framgång kan dock komma att nås i vidareutvecklingen av frivilliga system såsom positiv miljömärkning, miljövarudeklarationer, egna miljöuttalanden och egendeklarationer från producenter och marknadsförare.

Utvecklingen av frivilliga system drivs till stor del av marknadens tryck, till exempel krav vid offentliga upphandling eller enskilda konsumenters val av miljömärkta produkter.

Varje länk i hanteringskedjan av varor som innehåller kemiska ämnen bör ställa krav på sina leverantörer för att få så bra information som möjligt.

Delmål 3

Utfasning av särskilt farliga ämnen

De allra farligaste ämnena måste bort

I miljö kvalitetsmålet Giffri miljö har tre grupper av särskilt farliga ämnen pekats ut. Till "långlivade och bioackumulerande organiska ämnen" hör bland andra de klassiska miljögifterna DDT och PCB. Den andra gruppen, "cancerframkallande (cancerogena), arvsmassepåverkande (mutagena) och fortplantningsstörande (reprotoxiska) ämnen" domineras av cancerframkallande ämnen. Den tredje gruppen av särskilt farliga ämnen är metallerna kvicksilver, bly och kadmium.

Dessa ämnen måste så fort som möjligt bort ur framför allt konsumenttillgängliga varor och produkter.

Utgångspunkten i EU:s kommande kemikalie-regler, REACH, är att särskilt farliga ämnen blir förbjudna att tillverka eller importera. Om ett sådant ämne ändå kan användas på ett säkert sätt måste det ges tillstånd för användningen. Det läggs ett ansvar på användaren att visa att användningen av ett sådant ämne är tillräckligt säker.

Ett sådant system kan vara en bra utgångspunkt för att få bort och ersätta särskilt farliga ämnen. Men det är fortfarande inte klart vilka ämnesgrupper som kommer att omfattas av EU:s system för tillståndsprövning. Sverige kommer att verka för att systemets omfattning stämmer överens med delmålet om utfasning av särskilt farliga ämnen.

Ämnen som lagras

DDT och PCB drabbade örnar, sälar och andra rovdjur högt uppe i den ekologiska näringskedjan därför att ämnena är bioackumulerande. Även om varje strömning innehöll mycket små mängder samlades och lagrades ämnet i större mängder i rovdjuren.

Långlivade och bioackumulerande organiska ämnen är en av de tre ämnesgrupper som måste bort. Enligt EU-kommissionens bedömning i februari 2004 finns det 26 s.k. högvolymännen som är eller misstänks vara mycket långlivade och mycket bioackumulerande eller långlivade, bioackumulerande och giftiga, enligt vägledningsdokumentet för riskbedömning. Ytterligare 35 högvolymännen kräver mera utvärdering eller testning innan det kan avgöras om de har dessa egenskaper.

Delmålet om utfasning av särskilt farliga ämnen anger år 2010 som borte gräns för användning av alla långlivade bioackumulerande organiska ämnen. Nya ämnen med dessa egenskaper ska vara utfasade redan år 2005.

Ämnen som ger cancer och stör fortplantningen

Den andra gruppen av särskilt farliga ämnen är "cancerframkallande, mutagena och reprotoxiska ämnen" och förkortas CMR-

ämnen. De kan orsaka cancer, förändra arvsanlagen eller påverka förmågan att få barn och risken för missbildningar.

Största andelen CMR-ämnen återfinns i petroleumprodukter, bl.a. drivmedel. Vanligtvis förbränns drivmedlet när det används men det finns undantag, till exempel tvåtaktsmotorer såsom utombordare till båtar som släpper ut en del av drivmedlet oförbränt. CMR-ämnen används också bland annat som mjukgörare i plaster och i oljor vid tillverkning av bildäck.

Delmålet om utfasning av särskilt farliga ämnen anger år 2007 som bortre gräns, om det finns risk för att varorna kan komma ut i kretsloppet.

Metaller som skadar inre organ

Vissa metaller kan skada nervsystemet, njurarna eller andra inre organ. Bly, kvicksilver och kadmium är tre av de hälso- och miljöfarligaste metallerna som används mest i samhället, och dessa har genom åren haft många användningsområden. Användningen har dock avvecklats inom många områden. Den spridning som sker i form av gränsöverskridande luftföroreningar från förbränning av fossila bränslen är svårare att åtgärda. Det betyder att internationellt samarbete är avgörande för att minska nedfallet i Sverige.

Delmålet om utfasning av särskilt farliga ämnen anger att kvicksilver redan idag ska vara helt utfasat och att bly och kadmium ska vara borta senast år 2010. Målet att fasa ut användningen av kvicksilver till år 2003 har inte nåtts fullständigt, men en betydande minskning har skett i de kvarstående användningarna (tandamalgam, batterier och ljuskällor).

Allergiframkallande ämnen

Utöver de tre särskilt farliga ämnesgrupperna vill Sverige att även hormonstörande ämnen och starkt allergiframkallande ämnen ska ingå i EU:s system för tillståndsprovning inom ramen för de nya kemikaliereglerna.

Sveriges delmål om utfasning av de farligaste ämnena har på många punkter högre ambitioner än de som EU föreslår. Sverige måste därför fortsätta att driva frågan om utfasningen inom nuvarande regler och även driva på arbetet med EU:s nya regler, samt med internationella konventioner på området. Därutöver är företagens frivilliga insatser betydelsefulla för möjligheten att nå delmålet.

Delmål 4

Fortlöpande minskning av hälso- och miljöriskerna med kemikalier

Att metodiskt fortsätta att minska riskerna

Även om de allra farligaste ämnena kan tas bort kommer det alltid att finnas kemiska produkter och varor som innehåller andra kemiska ämnen som kan medföra risker. Målet är att så långt det är möjligt minska användningen av riskabla ämnen och att minimera riskerna med de ämnen som används.

Att ersätta riskabla produkter med mindre farliga produkter och att öka kraven på nya produkter och på de som tillverkar och använder produkterna kräver ett metodiskt och långsiktigt arbete.

Att arbeta för fortlöpande minskning av hälso- och miljöriskerna med kemikalier är ett samhällsansvar som berör oss alla.

Som enskild medborgare och konsument kan man välja de minst miljöfarliga produkterna, baserat på den information som är tillgänglig, och alltid lämna överblivna kemikalier och varor till återvinning.

Företag kan miljöanpassa sin produktutveckling och upprätta miljöledningssystem och miljörevisioner som systematiskt finner och åtgärdar risker. Myndigheter och offentliga företag kan miljöanpassa sin upphandling.

Därtill kommer ökad kunskap och skärpta regler inom EU och bättre kontroll och tillsyn av att reglerna efterlevs.

Ett ämnes "risk" är en sammanvägning av ämnets farlighet och i vilken mån människor och miljö är utsatt för ämnet. Att fortlöpande minska riskerna är sålunda att välja allt mindre farliga ämnen i kombination med att öka skyddet av människor och miljö. De vägledande riktlinjerna är produktvalsprincipen och försiktighetsprincipen.

Produktvalsprincipen

Produktvalsprincipen finns i Miljöbalkens 2 kapitel 6 §. Principen (även kallad substitutionsprincipen) innebär att man så långt som möjligt ska undvika att sälja eller använda sådana kemiska produkter som kan befaras medföra risk för människa eller miljö om de kan ersättas med sådana produkter, eller sådana teknisk lösningar, som kan antas vara mindre farliga.

Försiktighetsprincipen

Innebär att man ska undvika, så snart det finns skäl att anta något sådant, att en verksamhet eller åtgärd medför skada eller olägenhet för människors hälsa, eller miljön. Det ska undvikas genom att man vidtar skyddsåtgärder, iakttar försiktighet, använder bästa möjliga teknik och gör vad som kan göras för att undvika skada eller olägenhet. Den exakta lagtexten finns i Miljöbalkens 2 kap. Allmänna hänsynsregler m.m.

Tillverkare och användare har ansvaret

EU:s kommande kemikalier regler lägger ett mycket tydligt ansvar på tillverkare, importörer och användare av kemiska produkter att både beskriva de ingående ämnens risker och att hantera och minska riskerna. Sverige driver på för att reglerna och kraven ska bli så tydliga som möjligt och garantera en hög skyddsnivå.

Ökade krav på företagen innebär att dessa måste öka sin kompetens och kunskapsnivå. Särskilt många små och medelstora företag behöver ett rejält kunskapslyft. Myndigheterna kan hjälpa till, t.ex. genom Kemikalieinspektionens nya prioriteringsverktyg PRIO. Branschorganisationerna måste uppmärksamma behovet och även de enskilda företagen måste räkna med att lägga ner mer resurser på sin riskhantering.

Handlingsprogrammet för att minska riskerna med användning av bekämpningsmedel är viktigt att genomföra.

Tillsyn får nyckelroll

Även om reglerna skärps och kraven på tillverkare och användare ökar, beror framgången på hur väl reglerna följs. Tillsynen och den organisation inom EU och nationellt som ska sköta tillsynen får därför en nyckelroll. Förutom myndigheternas tillsyn kan de revisorer som granskar företagens miljöledningssystem göra ett arbete av stor betydelse för att nå miljömålet.

Delmålet om fortlöpande minskning av hälso- och miljöriskerna med kemikalier innebär ett metodiskt och långsiktigt arbete. Bland de indikatorer som ska användas för att mäta måluppfyllelsen finns bland annat hur många klassificerade hälso- och miljöfarliga produkter som Sverige importerar och tillverkar per person och år samt antalet allergiframkallande ämnen som förekommer i kemiska konsumentprodukter. Fler indikatorer för att mäta framstegen med arbetet för att nå delmålet kommer att utvecklas.

Delmål 5

Riktvärden för miljö kvalitet

Håll halterna under riktvärden

Delmål 5 går ut på att sätta gränser och ange riktvärden för halter av 100 utvalda kemiska ämnen. Det betyder inte att man alltid kan sluta intressera sig för ett ämne som ligger under riktvärdet. Arbetet med att fortsätta minska riskerna av kemiska ämnen måste fortgå.

Många kemiska ämnen som har en kommersiell användning förekommer också naturligt i miljön, men då ofta i låga halter. Den naturliga förekomsten utgör ämnets bakgrundshalt. Genom utsläpp kan halterna ökas.

Andra ämnen, som är helt konstgjorda, saknar naturlig bakgrundshalt och en förekomst i miljön beror enbart på utsläpp av framställda produkter.

Riktvärdena är till för bevakning och skydd av den yttre miljön. Kemikalieinspektionen har utarbetat en metodik för att beräkna riktvärden. Redan idag finns riktvärden i ytvatten föreslagna för närmare 70 ämnen, varav drygt 30 är allmänkemikalier och övriga är kemiska bekämpningsmedel.

Möjligt att nå

Målet är att det år 2010 ska finnas riktvärden för minst 100 utvalda kemiska ämnen. Det är ett mål som bedöms vara möjligt att nå. Riktvärdena ska då ange vilka halter som högst får förekomma i miljön eller vilka halter som människor högst får utsättas för.

Även om arbetet med att ta fram riktvärden redan har kommit ganska långt har de framtagna riktvärdena ännu inte börjat tillämpas. Användningen av riktvärdena ska samordnas med tillämpningen av EU:s ramdirektiv för vatten som väntas få genomgripande betydelse för förvaltning och miljöövervakning av sjöar och vattendrag.

Delmål 6 kapitel 7

Sanering av förorenade områden

Rensa upp efter gamla misstag och synder

Förorenad mark kan läcka farliga ämnen under lång tid. Detta kan utgöra en risk för människors hälsa och utsläppen kan skada miljön både i mark och vatten. Marken kan vara förorenad där det har legat en industri, en gruva eller en bensinmack men där verksamheten har upphört, ofta för länge sedan.

Naturvårdsverket beräknar att det finns 40 000 förorenade områden i Sverige.

Delmål 6, Sanering av förorenade områden, säger att arbetet med sanering måste ha påbörjats inom minst 100 områden senast 2005. Då avses områden där ansvarig saknas och staten går in med bidragsmedel. Målet blir dock svårt att nå.

En markförorening kan ha uppkommit för många år sedan. Det går inte alltid att finna någon som kan ställas till svars för föroreningen, i vart fall inte ekonomiskt. Därför är saneringen av förorenade områden kostsamt för samhället. Pengarna, de medel som kan avsättas, bestämmer saneringstakten.

Sannolikt finns omkring 40 000 förorenade områden i Sverige, varav ca 35 000 har identifierats. Inventering och bedömning av risknivå pågår fortlöpande under länsstyrelsernas ledning. Myndigheter på alla nivåer ska samverka om saneringen.

50 områden påbörjade

Sanering och efterbehandling har påbörjats i cirka 50 områden. De första är redan färdigsanerade och ett 40-tal områden beräknas bli klara senast under 2005.

Delmålet lyder: "Förorenade områden skall vara identifierade och för minst 100 av de områden som är mest prioriterade med avseende på riskerna för människors hälsa och miljön skall arbetet med sanering och efterbehandling ha påbörjats senast år 2005. Minst 50 av de områden där arbete påbörjats skall dessutom vara åtgärdade".

Utsikterna att nå målet är små på grund av begränsade resurser. För att arbeta effektivt krävs en kontinuerlig och jämn anslagsnivå som är anpassad till delmålet ambitionsnivå.

Sverige har 15 nationella miljömål

I april 1999 fastställde riksdagen Sveriges 15 miljökvalitetsmål. Miljömålen är ett resultat både av internationella överenskommelser och av decenniernas svenskt miljöarbete. Miljömålen är en ledstjärna för Sveriges miljöpolitik och miljöarbete inom överskådlig tid, och i vart fall fram till 2020 som är det år då de flesta mål ska vara uppnådda.

För att nå framgång med miljömålen krävs alltmer av internationellt samarbete, både inom EU och globalt, men också stora nationella ansträngningar. Miljökvalitetsmålet, Giffri miljö, är ett av de mål som har sämst förutsättningar att nås, vilket framgår av texterna i den här skriften.

Arbetet med miljökvalitetsmålen är en stor utmaning. För att nå målen krävs fler åtgärder.

De 15 svenska miljökvalitetsmålen är:

1. Begränsad klimatpåverkan
2. Frisk luft
3. Bara naturlig försurning
4. Giffri miljö
5. Skyddande ozonskikt
6. Säker strålmiljö
7. Ingen övergödning
8. Levande sjöar och vattendrag
9. Grundvatten av god kvalitet
10. Hav i balans samt levande kust och skärgård
11. Myllrande våtmarker
12. Levande skogar
13. Ett rikt odlingslandskap
14. Storslagen fjällmiljö
15. God bebyggd miljö

